

چالش‌های حقوقی قاچاق سازمان یافته کالا در ایران

حسن یحیی پور، دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی

چکیده

قانون‌گذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز برای اولین بار مفهوم قاچاق سازمان‌یافته کالا و ارز را وارد ادبیات تقنینی ایران نمود و با هدف پاسخ‌دهی سخت‌گیرانه، تدابیر متمایز ماهوی و شکلی را پیش‌بینی کرد. جرم‌انگاری مطلق این رفتار، تشدید مجازات اعضای سازمان‌ده، هدایت‌کننده و سردسته و نیز دیگر اعضای گروه سازمان‌یافته، پیش‌بینی صلاحیت رسیدگی برای دادگاه انقلاب، شناسایی دستگاه‌های کاشف خاص و پیش‌بینی اختیارات و تکالیف ویژه برای کاشفین می‌باشد، ولیکن در برخی از موارد، در خصوص برخی از مصادیق این بزه رویکرد سخت‌گیرانه‌تر اتخاذ شده است که قاچاق سازمان‌یافته کالا و ارز یکی از این موارد است. قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ جهت برخورد با مرتکبین جرایم سازمان‌یافته مخصوصاً قاچاق کالا و ارز گامی مهم برداشت. این قانون، سازمان‌یافتگی را نه به عنوان یک عام مشدده در جرم قاچاق کالا و ارز بلکه به عنوان یک جرم مستقل (تحت عنوان قاچاق سازمان‌یافته) شناسایی و به مقابله با آن پرداخته است.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا، جرم اقتصادی، جرایم سازمان‌یافته، قاچاق سازمان‌یافته کالا

درآمد

قاچاق معضلی است که تمامی کشورهای جهان به نوعی گرفتار آن هستند، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ در خصوص تعریف کالا به موجب بند «ب» ماده ۱ چنین بیان می‌دارد: «کالا: هر شیء که در عرف ارزش اقتصادی دارد». منظور از قاچاق کالا و ارز عبارت است از هر فعل یا ترک فعلی که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و بر اساس قوانین مربوطه قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد. نخستین بار جرم‌شناسان اصطلاح جرم سازمان‌یافته را در آثار خود به کار بردند که این امر از شکل‌گیری گروه‌های بزهکاری ناشی می‌شد که در بطن فعالیت‌های خود به شکل نسبتاً محسوسی، دارای یک تشکیلات و سازمان‌دهی منظم بودند. قاچاق سازمان‌یافته شامل انواع آن از مواد مخدر تا انواع کالا و ارز می‌شود؛ گروه‌های مجرمانه با استفاده از ابزارهایی قدرتمند و نفوذ در ارگان‌های رسمی جامعه حجم بسیار بالایی از میزان کالا و ارز قاچاق را به خود اختصاص می‌دهند (میرمحمدصادقی و عدومی‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۴۲). امروزه اهمیت جرایم سازمان‌یافته به‌گونه‌ای است که این پدیده نه‌تنها چالشی برای سیاست‌جنایی کشورها که حتی بعضاً چالشی برای مشروعیت دولت‌ها تلقی می‌شود (رضوی‌فرد، ۱۳۹۶: ۲۸۱). تشکیل گروه با هدف ارتکاب جرم یکی از عواملی است که می‌تواند با ایجاد هماهنگی در بین مجرمین زمینه موفقیت آنها را افزایش داده و در مقابل، کارآمدی عدالت کیفری را به چالش بکشد (رستمی‌غازانی و رحمانی‌فرد، ۱۴۰۰: ۱۴۱). متعاقباً قانون‌گذار نیز می‌تواند با شناسایی جرم سازمان‌یافته و اتخاذ تدابیر متناسب با آن زمینه را برای ارتقای کارآمدی سیاست کیفری فراهم نماید.

قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز جهت برخورد با مرتکبین جرایم سازمان‌یافته خصوصاً قاچاق کالا و ارز گامی مهم برداشت. با توجه به تعریف ارائه شده در بند «س» ماده ۱ قانون مذکور، برای تحقق عنوان قاچاق سازمان‌یافته وجود شرایط زیر ضروری است: اولاً، قاچاق توسط گروهی از افراد حقیقی که حداقل سه نفر باشند ارتکاب یابد؛ ثانیاً، قاچاق می‌بایست توسط گروه مجرمانه دارای انسجام نسبی صورت گیرد؛ ثالثاً، برای صدق عنوان قاچاق سازمان‌یافته ضروری است که ایجاد گروه با هدف ارتکاب قاچاق بوده و یا اینکه پس از تشکیل گروه، هدف آن به سمت ارتکاب جرم قاچاق منحرف شود؛ رابعاً، قاچاق می‌بایست توسط گروه مجرمانه صورت گیرد؛ خامساً، علاوه بر اینکه بزه قاچاق باید توسط یک گروه نسبتاً منسجم واقع شود، ارتکاب آن می‌بایست توأم با «برنامه‌ریزی»، «هدایت» و «تقسیم کار» گروهی باشد. این مقاله درصدد شناسایی مفهوم قاچاق سازمان‌یافته و در ادامه تدابیر اتخاذی توسط قانون‌گذار برای مقابله با آن و چالش‌های فراروی مقابله با آن است.

۱- کلیات و مفاهیم

۱-۱- مفهوم قاچاق سازمان‌یافته

همکاری در ارتکاب جرم از طریق معاونت و یا مشارکت در ارتکاب جرم موضوعی است که از گذشته‌های دور در حوزه حقوق کیفری همواره مطرح بوده است و قانون‌گذاران کشورهای مختلف بعضاً با رویکرد سخت‌گیرانه و بعضاً سهل‌گیرانه با آنان برخورد می‌نمودند، لیکن در پرتو مطالعات جرم‌شناختی در کنار نهادهای حقوقی سابق‌الذکر اصطلاحاتی چون «جرم سازمان‌یافته» و یا «گروه سازمان‌یافته مجرمانه» نیز وارد ادبیات حقوق کیفری گردید. نخستین بار ادوین ساترلند^(۱) در کتاب «اصول جرم‌شناسی»^(۲) جرم سازمان‌یافته را مطرح نمود (معظمی، ۱۳۸۴: ۱۴). با گسترش تبعات جرم سازمان‌یافته، این مفهوم ابتدا به اسناد بین‌المللی و از این طریق به قوانین دولت‌ها راه یافت. (نجفی‌ایرندآبادی و دیگران، ۱۳۷۹: ۶۴؛ رضوانی و دریانورد، ۱۳۹۱: ۵۰).

گروه مجرمانه سازمان‌یافته نهادی برای همکاری در ارتکاب جرم است. در طول زمان مفهوم جرم سازمان‌یافته بین دو مفهوم متفاوت در نوسان بوده است؛ نخست، مجموعه‌ای از سازمان‌های غیرقانونی پایدار یا اعضای سازمان‌هایی که به نحو سازماندهی‌شده درگیر جرم می‌باشند و دوم، مجموعه‌ای از جرایم مهم که عمدتاً در راستای کسب منفعت مادی ارتکاب می‌یابند. در قانون مجازات اسلامی قانون‌گذار به مفهوم نخست توجه دارد و اصولاً سازمان‌یافتگی شیوه ارتکاب است و از لحاظ ماهوی به عناوین مجرمانه خاصی اشاره ندارد، لیکن در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، قانون‌گذار تلفیقی از دو معیار مذکور را برگزیده است.

کنوانسیون سازمان ملل برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی^(۳) در بند الف ماده ۲ خود گروه مجرمانه سازمان‌یافته را بدین شکل تعریف می‌کند: «گروه مجرمانه سازمان‌یافته یعنی گروه سازمان‌یافته متشکل از سه یا چند نفر که برای یک دوره زمانی مشخص وجود داشته و به‌طور هماهنگ با ارتکاب یک یا چند جرم یا تخلف شدید مندرج در این کنوانسیون، به‌منظور تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم منافع مالی یا سایر منافع مادی، فعالیت می‌کند». قانون‌گذار ایران نیز متعاقباً به‌موجب تبصره ۱ ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی و بند «س» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز^(۴) مفاد این تعریف را با اندکی تغییر وارد نظام حقوقی ایران نمود. بزه قاچاق بر حسب شیوه ارتکاب بر دو نوع عادی (غیر سازمان‌یافته) و سازمان‌یافته می‌باشد. البته در ماده ۳۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و

ارز، قانون‌گذار قاچاق «انفرادی» را در مقابل قاچاق «سازمان‌یافته» به‌کار برده است و لیکن باید توجه داشت که قاچاق غیر سازمان‌یافته ممکن است به‌صورت انفرادی و یا با مشارکت و یا معاونت دیگران نیز رخ دهد. برای صدق عنوان قاچاق سازمان‌یافته صرف تشکیل گروه سازمان‌یافته برای ارتکاب قاچاق کفایت نمی‌کند و ضرورت ارتکاب قاچاق توسط اعضای گروه برای تحقق جرم لازم است و صدر مواد ۲۸ و ۲۹ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز تصریح بر ارتکاب و وقوع قاچاق کالا و ارز جهت تحقق جرم قاچاق سازمان‌یافته دارد. البته در اینجا باید متذکر گردید که از این گفته اولاً، نمی‌توان حکم به مقید بودن قاچاق سازمان‌یافته نمود؛ چراکه ارتکاب قاچاق به‌عنوان یکی از شرایط تحقق قاچاق سازمان‌یافته از جهت رفتار می‌باشد و نه نتیجه و با توجه به مصادیق متعدد قاچاق مذکور در ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی و ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، حسب مورد این بزه می‌تواند مطلق و یا مقید باشد و ارتکاب هر یک از مصادیق آن (اعم از مطلق یا مقید) در کنار دیگر شرایط مقرر در قانون برای قاچاق سازمان‌یافته، برای تحقق جرم کفایت می‌کند و ثانیاً برخی ارتکاب قاچاق کالا و ارز سازمان‌یافته را جرمی مرکب دانسته‌اند که از دو رفتار تشکیل دادن گروه مجرمانه و ارتکاب رفتار قاچاق تشکیل شده است (ثالث مؤیدی و دیگران، ۱۳۹۷: ۸۴؛ میرمحمدصادقی و عدومی‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۴۲). این دیدگاه محل نقد جدی است؛ چراکه سازمان‌یافتگی شیوه ارتکاب (و نه رفتار مرتکب) است. همچنین برای تحقق قاچاق سازمان‌یافته تعدد رفتارهای قاچاق ارتکابی شرط نیست و با ارتکاب یک رفتار نیز امکان صدق قاچاق سازمان‌یافته وجود دارد. با توجه به تعریف ارائه شده در بند «س» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، برای تحقق عنوان قاچاق سازمان‌یافته وجود شرایط زیر ضروری است:

اولاً، قاچاق توسط گروهی از افراد حقیقی که حداقل سه نفر باشند ارتکاب یابد. با توجه به استفاده قانون‌گذار از واژه «نفر» در صورت توجه مسئولیت کیفری بزه قاچاق به شخص حقوقی به‌موجب ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی و ماده ۶۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، این شخص در محاسبه تعداد ملاک نخواهد بود. البته نقشی که هر یک از افراد در ارتکاب قاچاق ایفا می‌کنند ممکن است در قالب معاونت و یا مشارکت و یا تلفیقی از هر دو باشد. ثانیاً، قاچاق می‌بایست توسط گروه مجرمانه دارای انسجام نسبی صورت گیرد. آن‌گونه که حقوق‌دانان بیان داشته‌اند مفهوم «نسبتاً منسجم» دارای ابهام است (الهام و برهانی، ۱۳۹۳: ۲۲۷ و توجهی، ۱۳۹۶: ۱۹۰). گروه نسبتاً منسجم ممکن است، در قالب یک شخص حقوقی (به‌خصوص شرکت تجاری) تجلی پیدا کند ولیکن ضرورتی به این امر وجود ندارد. به نظر می‌آید که در راستای تبیین گروه نسبتاً منسجم بتوان از مفهوم «گروه تشکل‌یافته»^(۵) مذکور در بند «پ» ماده ۲ کنوانسیون پالمو بهره برد. به‌موجب این تعریف «گروه تشکل‌یافته به گروهی اطلاق می‌شود که برای ارتکاب فوری جرم به‌طور تصادفی تشکیل نشده باشد و [در عین حال] لزومی ندارد که دارای نقش‌های تعریف شده رسمی برای اعضای خود یا استمرار عضویت اعضای خود یا ساختار توسعه‌یافته باشد». عناصر این تعریف جنبه سلبی دارد: تصادفی تشکیل نشده باشد، لازم نیست نقش اعضای گروه به‌طور رسمی تعریف شده باشد و لازم نیست عضویت اعضا جنبه دائمی و مستمر داشته باشد (حبیبی مجنده، ۱۳۹۸: ۲۳ و ۲۴). در بیشتر تعاریف جرم سازمان‌یافته، از جمله کنوانسیون پالمو، استمرار فعالیت مجرمانه به‌عنوان مقوم جرم سازمان‌یافته آمده است (سلیمانی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۳)، لیکن در تعاریف ارائه شده در نظام حقوقی ایران و از جمله تعریف قاچاق سازمان‌یافته چنین شرطی لازم نیست.

ثالثاً، برای صدق عنوان قاچاق سازمان یافته ضروری است که ایجاد گروه با هدف ارتکاب قاچاق بوده و یا اینکه پس از تشکیل گروه، هدف آن به سمت ارتکاب جرم قاچاق منحرف شود. البته ضرورتی ندارد که هدف و یا انگیزه انحصاری گروه محدود در قاچاق کالا و ارز باشد، بلکه ممکن است گروه انگیزه ارتکاب جرایم دیگر و یا رفتارهای مشروع را نیز داشته باشد، نکته مهم آن است که ارتکاب قاچاق به عنوان یک انگیزه مؤثر در تشکیل و یا استمرار حیات گروه باشد.

رابعاً، قاچاق می بایست توسط گروه مجرمانه صورت گیرد. با توجه به عبارت پردازی های قانون گذار در تعریف قاچاق سازمان یافته، قانون گذار در صورتی قاچاق را سازمان یافته می داند که جرم «توسط گروه نسبتاً منسجم صورت» گیرد. در اینجا قانون گذار به مانند ماده ۶۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در خصوص انتساب بزه قاچاق به شخص حقوقی که بیان می دارد: «اگر قاچاق توسط شخص حقوقی ارتکاب یابد...»، جرم را منتسب به گروه می داند. لیکن با این تفاوت که در خصوص انتساب بزه قاچاق کالا و ارز به اشخاص حقوقی هر چند ماده ۶۷ به شرایط انتساب اشاره ندارد، ولیکن با رجوع به عمومات، می توان شرایط مقرر در ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی را جاری دانست (رستمی غزانی، ۱۳۹۹: ۹۵). لیکن نحوه انتساب جرم قاچاق به گروه سازمان یافته مشخص نیست. در این خصوص یکی از راهکارهای محتمل آن است که با قیاس با مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، در صورتی جرم را منتسب به گروه مجرمانه دانست که یکی از اعضای گروه به نام یا در راستای منافع گروه مرتکب بزه قاچاق کالا و یا ارز شود. معیار دیگری که به نظر معیار بهتری است، آن است که با توجه به معیار ارائه شده در ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی در خصوص مجازات سردسته گروه مجرمانه، می بایست اولاً، بزه قاچاق توسط یکی از اعضای گروه واقع شده و ثانیاً، ارتکاب قاچاق باید در راستای اهداف گروه باشد و در چنین حالتی می توان گفت که قاچاق توسط گروه سازمان یافته ارتکاب یافته است.

خامساً، علاوه بر اینکه بزه قاچاق باید توسط یک گروه نسبتاً منسجم واقع شود، ارتکاب آن می بایست توأم با «برنامه ریزی»، «هدایت» و «تقسیم کار» گروهی باشد و از این رو اگر یکی از اعضای گروه در خارج از چهارچوب برنامه ریزی، هدایت و تقسیم کار گروهی مرتکب بزه قاچاق شود، مورد مشمول قاچاق سازمان یافته نخواهد بود و همچنین اگر شخصی به تنهایی برنامه ریزی و هدایت ارتکاب بزه قاچاق را بر عهده داشته باشد و در راستای دستیابی به هدف خود از کمک و مساعدت (آگاهانه و یا ناآگاهانه) دیگران نیز بهره ببرد؛ مانند آنکه شخص «الف» چند نفر را اجیر نماید که در قالب کولبر کالا را از مسیر غیرمجاز وارد قلمرو گمرکی نموده و آنگاه راننده ای را اجیر نماید که این کالاها را به یکی از شهرهای مرکزی ایران انتقال داده و در نهایت این کالاها در فروشگاه متعلق به شخص «الف» برای خرید عموم عرضه شود، در اینجا هر چند اشخاص متعددی در ارتکاب بزه قاچاق آن هم بر اساس یک برنامه، هدایت و تقسیم کار فعالیت می کنند، ولیکن «برنامه ریزی»، «هدایت» و «تقسیم کار» منتسب به شخص «الف» (و نه یک گروه نسبتاً منسجم) است، در ادامه واژه قاچاق و کالا تشریح می گردد.

۱-۲- تعریف قاچاق

قاچاق، واژه ای ترکی بوده و معانی لغوی مختلفی برای آن ذکر شده است. در فرهنگ لغت دهخدا واژه قاچاق به معنای برده، ربوده و آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع می باشد، آمده است (دهخدا، ۱۳۳۹، ج ۱۸: ۲۸). فرهنگ لغت عمید نیز برای این واژه دو معنا به کار برده است؛ ۱- خرید و فروش کالاهایی که

معامله آنها در انحصار دولت یا ممنوع است؛ ۲- وارد یا صادر کردن کالاهایی که ورود و صدور آنها ممنوع است (عمید، ۱۳۶۰: ج ۱۵: ۴۰).

در حقوق ایران قاچاق دو مفهوم دارد؛ یکی مفهوم عام که شامل هر نوع عملی می‌شود که نقض تشریفات و مقررات حکومت در مبادی ورودی و خروجی کشور اعم از مبادی ورودی و خروجی گمرکی و جغرافیایی (حسب مورد) محسوب شود؛ دیگری مفهوم خاص که تنها شامل اعمالی می‌شود که مشتمل بر گذراندن بوده و با افعالی مقررات کشور در مبادی ورودی و خروجی کشور نقض می‌شود (ثالث مویدی، ۱۳۹۴: ۱۵).

۱-۳- تعریف کالا

در فرهنگ لغت معین معانی مختلفی برای کالا ذکر شده است: اسباب خانه، لوازم سرای، مال‌التجاره، متاع، مهره‌های شطرنج (معین، ۱۳۸۵: ۶۹۱)، اما کالا یا مال از نظر حقوقی باید دارای دو شرط اساسی باشد؛ نخست اینکه مفید باشد و نیازی (مادی یا معنوی) را برآورد؛ دوم اینکه قابل اختصاص یافتن به شخص ملت معین باشد. (کاتوزیان، ۱۳۹۳: ۹). اغلب حقوق‌دانان در اینکه مال یا کالا به تمام اشیائی اطلاق می‌شود که دارای ارزش اقتصادی است، تردید ندارند (کاتوزیان، ۱۳۹۳: ۹)؛ (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۳: ۲۵۱؛ شهیدی، ۱۳۸۹: ۸۳، صفایی، ۱۳۸۹: ۱۲۷)، اختلاف نظر در مورد محدوده ارزش اقتصادی است؛ برخی معتقدند چیزی دارای ارزش اقتصادی است که هم از نظر عرف و هم از نظر شرع، پرداخت پول یا کالای با ارزش دیگر در مقابل آن جایز شناخته شود؛ لذا مشروبات الکلی و آلات لهو مال محسوب نمی‌شود (میر محمد صادقی، ۱۳۹۳: ۲۵۲).

قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ در خصوص تعریف کالا به موجب بند «ب» ماده ۱ چنین بیان می‌دارد: «کالا: هر شیء که در عرف ارزش اقتصادی دارد». بر این اساس شرط ارزش شرعی را داخل در تعریف کالا نمی‌داند. اگرچه قانون‌گذار در خصوص برخی جرایم مانند سرقت، مالیت شرعی را شرط می‌داند؛ با تعریفی که قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ از واژه کالا ارائه می‌دهد، دامنه مفهوم کالا به قدری موسع می‌شود که حتی شامل ارز، پول رایج داخلی، اسناد و اوراق بهادار و غیره نیز می‌شود. این در حالی است که قانون مذکور در ادامه و در بند «پ» ماده ۱، ارز را تعریف نموده؛ لذا واضح است که ارز داخل در مفهوم کالا نیست (میرمحمدصادقی و عدومی‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۳۵).

۱-۴- تعریف جرم سازمان یافته

نخستین بار جرم شناسان اصطلاح جرم سازمان یافته را در آثار خود به کار بردند که این امر از توجه به شکل‌گیری گروه‌های بزهکاری ناشی می‌شد که در بطن فعالیت‌های خود به شکل نسبتاً محسوسی، دارای یک تشکیلات و سازمان‌دهی منظم بودند. به عنوان مثال «ادوین ساترلند» برای نخستین بار این اصطلاح را در کتاب خود تحت عنوان «اصول جرم‌شناسی» مطرح نمود؛ به عقیده وی «روابط بین بزهکاران با سازمان و تشکیلاتی مشخص می‌شود که ممکن است این سازمان حاصل جمع منافع یا حاصل رویه و عملکرد عده‌ای بزهکار باشد که آنها را به تشکل هدایت کرده و لذا حول یک عملکرد به توافق رسیده‌اند» (معظمی، ۱۳۸۷: ۱۵).

تعریف‌های زیادی از جرم سازمان یافته ارائه شده که با وجود تفاوت‌هایی که دارند، از حیث مفهوم مشترک هستند. تعریف مناسبی که می‌تواند مشکل تشکیلات را تا حدی برطرف کرده و در مرحله عمل به کار گرفته شود، تعریفی است که توسط سازمان پلیس جنایی بین‌المللی اینترپل ارائه شده و همچنین از کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جرایم سازمان یافته و فراملی مصوب سال ۲۰۰۰ مشهور به کنوانسیون پالمو استنباط می‌شود. بر اساس این

تعریف، جرایم سازمان یافته به فعالیت‌های غیرقانونی گروهی مجرمانه با ساختار یکپارچه و متحد اطلاق می‌شود که هدف اساسی آن از این فعالیت‌ها به دست آوردن پول از این راه بوده و غالباً با ایجاد ترس و فساد ادامه حیات می‌دهد (شمس ناتری، ۱۳۸۳: ۱۳۰-۱۰۹).

با توجه به تعریف‌هایی که از جرم سازمان یافته ارائه شد، به نظر می‌رسد تعریف زیر تعریفی جامع است که برگرفته از تعاریف مختلف بوده و می‌تواند به عنوان معیاری مناسب برای مباحث بعدی مورد توجه قرار گیرد: جرم سازمان یافته عبارت از فعالیت‌های غیرقانونی و هماهنگ گروهی منسجم از اشخاص است که با تئانی با هم و برای تحصیل منافع مادی و قدرت، به ارتکاب مستمر مجرمانه شدید می‌پردازند و برای رسیدن به هدف از هر نوع ابزار مجرمانه نیز استفاده می‌کنند (شمس ناتری، ۱۳۸۰: ۱۳-۲۵).

۲- قاچاق سازمان یافته کالا در حقوق ایران

این موضوع در غالب دو عنوان پیشینه قاچاق سازمان یافته کالا و تعریف قانونی جرم قاچاق سازمان یافته بیان خواهد شد.

۲-۱- پیشینه قاچاق سازمان یافته کالا

با توجه به اینکه جرایم سازمان یافته از نظر ماهوی و شکلی، تحولات تقنینی، قضایی و اجرایی چندی را در نظام حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی برخی کشورها سبب شده است و با عنایت به اینکه کشور ما به‌عنوان عضوی از جامعه جهانی و عضو بنیان‌گذار سازمان ملل متحد از این تحولات جرم‌شناسی و حقوقی مبرا نیست، لذا بررسی این‌گونه جرایم از نظر تقنینی و قضایی در حقوق موضوعه ایران به‌عنوان منبع اصلی و حقوق بین‌المللی به‌عنوان منبع فراملی امری ضروری است (میرمحمدصادقی و عدومی‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۳۷).

۲-۲- تعریف قانونی جرم قاچاق سازمان یافته

قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ مانند قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳ بحث سازمان‌یافتگی جرم قاچاق کالا و ارز را نه به عنوان یک عامل مشدده بلکه به عنوان یک جرم مستقل شناسایی کرده است. بند «س» ماده ۱ این قانون مقرر می‌دارد: «قاچاق سازمان یافته جرمی است که با برنامه‌ریزی و هدایت گروهی و تقسیم کار توسط یک گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم قاچاق تشکیل یا پس از تشکیل هدف آن برای ارتکاب قاچاق منحرف شده است صورت می‌گیرد».

سبب‌های تشدید مجازات، کیفیات یا اوصافی است که قانون‌گذار تعیین کرده و دادرسی به‌محض احراز آن به حداکثر و یا بیش از حداکثر مجازات مقرر در قانون برای همان جرم حکم خواهد داد (اردبیلی، ۱۳۹۳، ج ۳: ۱۷۰). فقدان عوامل مشدده به معنای فقدان یکی از عناصر متشکله جرم نیست؛ به عبارت دیگر تفاوت شرایط و اوضاع و احوال یک جرم که بخشی از عنصر مادی جرم محسوب می‌شود و عوامل مشدده این است که فقدان مورد نخست منجر به عدم تحقق جرم می‌شود ولی فقدان دومی به معنای عدم تحقق جرم نیست. برای مثال، «سمت و مأموریت دولتی» در جرم جعل مدارک اشتغال به تحصیل یک عامل مشدده شخصی محسوب می‌شود (اردبیلی، ۱۳۹۳، ج ۳: ۱۷۳). فقدان این شرط به معنای عدم تحقق جرم جعل نخواهد بود، ولی در جرم اختلاس یکی از شرایط و اوضاع و احوال ناظر به مرتکب جرم است و فقدان آن به معنای عدم تحقق این جرم خواهد بود، اگرچه ممکن است عمل مرتکب بر عنوان مجرمانه دیگری نظیر سرقت منطبق باشد.

۳- تدابیر افتراقی مقابله با قاچاق کالا و ارز سازمان یافته

در راستای مقابله با قاچاق سازمان‌یافته قانون‌گذار تدابیر افتراقی را از حیث ماهوی و شکلی برای این بزه پیش‌بینی نموده است. از حیث سیاست کیفری ماهوی قانون‌گذار در وهله نخست، مطلق قاچاق سازمان‌یافته را (صرف‌نظر از نوع کالا و یا ارز و میزان آن) جرم تلقی نموده است و در وهله دوم مجازات شدیدتری را برای قاچاق کالا و ارز سازمان‌یافته پیش‌بینی نموده است. از حیث سیاست کیفری شکلی نیز پیش‌بینی صلاحیت رسیدگی به جرم در دادگاه انقلاب (ماده ۴۴ قانون)، پیش‌بینی صلاحیت برای ضابطین و کاشفین ویژه (ماده ۳۹ قانون)، پیش‌بینی تکالیف ویژه برای ضابطین و مراجع رسیدگی‌کننده (مواد ۳۸ و ۴۸ قانون) از جمله تدابیر خاص مقابله با قاچاق سازمان‌یافته است.

۳-۱- جرم‌انگاری قاچاق سازمان‌یافته

قانون‌گذار در ماده ۴۴ قانون اقدام به تفکیک مصادیق جرم و تخلف قاچاق از یکدیگر نموده و قاچاق را در پنج حالت مشمول عنوان جرم می‌داند که یکی از این موارد قاچاق کالا و ارز سازمان‌یافته است. ضرورت تفکیک جرم از تخلف در مصوبه مورخ ۱۳۸۶/۰۴/۲۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام در خصوص قانون اصلاح قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷/۱۲/۲۳ پیش‌بینی شده بود که به‌موجب آن، «رؤسای قوای مجریه و قضائیه ظرف مدت حداکثر یک سال، لایحه‌ای را برای تعیین تکلیف تعزیرات حکومتی با تفکیک جرایم از تخلفات تهیه و به مجلس شورای اسلامی ارائه نمایند». هرچند تکلیف مذکور تا به اکنون عملیاتی نشده است، لیکن تفکیک جرم از تخلف در ماده ۴۴ مذکور را می‌توان اقدامی در این راستا تبیین نمود.

بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای جرم‌زدایی و قضازدایی سبب شده است که در خصوص بزه قاچاق اصل بر تخلف بودن آن باشد و قاچاق به‌عنوان یک رفتار مجرمانه نیاز به توجیه داشته باشد و سازمان‌یافتگی می‌تواند توجیه مناسبی برای این موضوع باشد. بر این اساس مطلق موارد قاچاق سازمان‌یافته، صرف‌نظر از نوع کالای موضوع قاچاق (کالای ممنوع، کالای مجاز مشروط، کالای یارانه‌ای، کالای مجاز و یا ارز) و ارزش آن جرم تلقی می‌شود. البته در اینجا لازم به ذکر است که هرچند در ماده ۴۴، مصادیق جرم و تخلف قاچاق از یکدیگر تفکیک شده است، ولیکن جز در موارد استثنایی (مانند صلاحیت مرجع رسیدگی‌کننده و نوع و میزان مجازات‌ها) تفاوت خاصی بین این دو وجود ندارد و اصولاً قانون‌گذار احکام تخلف قاچاق را به مانند جرم قاچاق دانسته و این رویکرد قانون‌گذار محل نقد جدی است که به‌جهت عدم ارتباط با موضوع این مقاله از توضیح بیشتر آن اجتناب می‌شود.

این جرم پدیده‌ای سیال و متغیر در بستر جامعه است. قاچاقچیان که از ارتکاب جرم منافع اقتصادی بزرگی را دنبال می‌کنند، با استفاده از خلأهای قانونی و مقررات و پیچیدگی‌های مربوط، مسیر فعالیت‌های مجرمانه خود را به سمتی سوق می‌دهند که از اعمال نظارت دور باشد. جرایم سازمان‌یافته با رویکرد استفاده از منابع و اطلاعات در جهت کسب منافع کلان اقتصادی صورت می‌گیرند. قاچاق کالا می‌تواند هم به عنوان یک جرم سازمان‌یافته مستقل تعریف شود و هم به عنوان جرمی که منافع مالی اقدامات مجرمانه سنگین‌تری مانند تأمین منابع مالی تروریسم را فراهم آورده است. این در حالی است که در قوانین و مقررات، این موضوع کاملاً مسکوت مانده است. از همین رو مهم‌ترین پرونده‌های قاچاق را پرونده‌هایی تشکیل می‌دهند که به‌صورت باندي ارتکاب یافته‌اند. به این صورت که چند نفر با وظایف کاری مشخص ضمن نفوذ در کارمندان دولتی و پرداخت رشوه یا تطمیع، اقدام به قاچاق کلان می‌کنند. اصولاً این گروه‌های سازمان‌یافته در اولین ارتکاب قاچاق کشف نشده و هنگامی شناسایی می‌شوند که مقادیر زیادی کالا به طرز غیرقانونی وارد کشور شده و اثرات مخرب خود را به جا گذاشته

است. جنایت سازمان‌یافته، ارتکاب برنامه‌ریزی شده جنایاتی قابل توجه برای تحصیل منفعت یا قدرت است. در صورتی که بیش از دو شریک در مدت زمانی طولانی یا نامحدود سهمی از طریق تجارت یا ساختارهای شبه تجارتي یا استفاده از خشونت یا دیگر وسایل تهدید یا از طریق نفوذ در سیاست یا رسانه‌ها یا اداره عمومی، سیستم دادگستری یا اقتصاد ایفا نموده و با یکدیگر همکاری کنند (سلیمی، ۱۳۸۲: ۳۱)

۳-۲- تشدید مجازات قاچاق سازمان‌یافته

سازمان‌یافتگی در حقوق کیفری بعضاً به‌عنوان کیفیت مشدده جرم و گاه به‌عنوان یک جرم مستقل محسوب می‌شود. در خصوص حالت نخست می‌توان به ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی که ارتکاب جرم توسط گروه مجرمانه سازمان‌یافته را سبب تشدید مجازات (البته صرفاً) در خصوص فرد سردسته گروه و یا ماده ۱۴ قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز که ارتکاب جرم به‌صورت سازمان‌یافته را سبب تشدید مجازات مرتکبین دانسته است، اشاره نمود. در خصوص حالت اخیر نیز می‌توان به جرم موضوع بند «الف» ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق انسان مبنی بر تشکیل یا اداره دسته یا گروه به‌منظور ارتکاب رفتارهای موضوع ماده ۱ قانون مذکور اشاره نمود.

در خصوص جرم قاچاق سازمان‌یافته برخی بر این نظر هستند که قانون‌گذار سازمان‌یافتگی را نه به‌عنوان یک عامل مشدده برای بزه قاچاق، بلکه به‌عنوان یک جرم مستقل شناسایی کرده است (رحمانی‌فرد، ۱۳۹۷: ۱۳۳؛ میرمحمدصادقی و عدومی‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۳۹؛ ثالث مؤیدی و دیگران، ۱۳۹۷: ۹۷). پذیرش این دیدگاه با نصوص متعدد مذکور در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مانند مواد ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۹، ۴۴ و ۴۸ که قاچاق کالا و ارز را به‌عنوان نوع خاصی از بزه قاچاق مطرح می‌کنند در تعارض است و علاوه بر این قائل شدن هویت مستقل برای جرم قاچاق سازمان‌یافته سبب می‌شود که احکام مختصه بزه قاچاق کالا و ارز که عمدتاً با رویکرد افتراقی سخت‌گیرانه وضع شده است، بر جرم قاچاق سازمان‌یافته حاکم نباشد و این جرم برخلاف دیگر مصادیق قاچاق مشمول عموماً سیاست کیفری باشد که قطعاً این امر مطلوب و مراد قانون‌گذار نیست؛ چراکه به قیاس اولویت قاچاق سازمان‌یافته باید تابع سیاست کیفری افتراقی سخت‌گیرانه باشد.

در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز تشدید مجازات از یک‌سو ناظر به هر یک از اعضای گروه سازمان‌یافته و از سوی دیگر ناظر به اشخاصی است که نقش سازمان‌دهی، هدایت و سردستگی را بر عهده دارند. بر این اساس در خصوص قاچاق سازمان‌یافته کالای ممنوع، مرتکب علاوه بر مجازات مقرر در ماده ۲۲ قانون، حسب ارزش کالای موضوع قاچاق به «نود و یک روز تا شش ماه حبس»، «بیش از شش ماه تا دو سال حبس» و یا به «حداکثر مجازات حبس مندرج در بندهای پ و ت ماده ۲۲» محکوم می‌شود. بر این اساس در حالی که در مورد کالاهای ممنوع تا ده میلیون ریال اصولاً (به استثنای تبصره ۱ ماده ۲۲ در خصوص مشروبات الکلی) مجازات حبس برای آن پیش‌بینی نشده است، در صورت ارتکاب به نحو سازمان‌یافته، مجازات حبس نیز لحاظ شده است و در صورتی که ارزش کالای قاچاق ممنوع بیش از ده میلیون ریال باشد، حسب مورد مرتکب به حداکثر مجازات حبس مقرر در بندهای «پ» و «ت» (یعنی دو و یا پنج سال حبس) محکوم می‌شود.

در مورد قاچاق کالاهای غیر ممنوع (کالاهای مجاز، مجاز مشروط، یارانه‌ای و یا ارز) در صورت ارتکاب به نحو سازمان‌یافته مورد مشمول ماده ۲۹ قانون می‌شود. در خصوص قاچاق این کالاها قانون‌گذار اصولاً از مجازات حبس بهره نگرفته و اکتفا به ضبط کالا و ارز موضوع قاچاق و جریمه نقدی نسبی نموده است، ولیکن به موجب حکم

ماده مذکور مرتکب علاوه بر مجازات‌های مقرر در ماده ۱۸ قانون، حسب ارزش کالا و یا ارزش موضوع قاچاق به «نود و یک روز تا شش ماه حبس»، «بیش از شش ماه تا دو سال حبس»، «دو سال تا پنج سال حبس» و یا «پنج سال حبس» محکوم می‌شود. ابهامی که در مقایسه مواد ۲۸ و ۲۹ مطرح می‌شود آن است که در برخی از موارد قانون‌گذار مجازات قاچاق کالاهای غیرممنوع را تابع مجازات مقرر برای قاچاق کالای ممنوع دانسته است (مانند مواد ۲۵، ۲۶ و برخی از موارد مذکور در ماده ۲۷ قانون). سؤالی که در این خصوص مطرح می‌شود آن است که ارتکاب این موارد به نحو سازمان‌یافته تابع کدام یک از مواد ۲۸ و ۲۹ قانون می‌شود؟^(۶) در این خصوص یک دیدگاه می‌تواند این باشد که در خصوص ارتکاب این موارد به نحو سازمان‌یافته خلأ قانونی وجود دارد و در نتیجه ارتکاب آنها به نحو سازمان‌یافته موجب تشدید نمی‌شود، لیکن اشکال این دیدگاه در این است که قانون‌گذار برای موارد اخف از این موارد ارتکاب به نحو سازمان‌یافته را پیش‌بینی نموده و مجازات را تشدید نموده است و به قیاس اولویت در خصوص این موارد امکان تشدید وجود دارد. دیدگاه دیگر می‌تواند این باشد که با توجه به ماهیت غیرممنوع این کالاها، ظاهر ماده ۲۹ و تفسیر به نفع مرتکب، شخص به‌موجب ماده ۱۸ (و نه ۲۲) و ۲۹ مجازات شود.

۳-۳- صلاحیت رسیدگی به قاچاق سازمان یافته

به‌موجب ماده ۴۴ قانون «رسیدگی به جرایم قاچاق کالا و ارزش سازمان یافته و حرفه‌ای، قاچاق کالاهای ممنوع و قاچاق کالا و ارزش مستلزم حبس و یا انفصال از خدمات دولتی در صلاحیت دادسرا و دادگاه انقلاب است. سایر پرونده‌های قاچاق کالا و ارزش، تخلف محسوب و رسیدگی به آن در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است...». آنچه از این ماده برمی‌آید آن است که قاچاق کالا و ارزش ابتدائاً تخلف و در صلاحیت شعب تعزیرات حکومتی است (اجتهادی و صفاری، ۱۳۹۶: ۱۹)، ولیکن صدق یکی از عناوین پنج‌گانه مذکور در ماده ۴۴ سبب صدق عنوان جرم بر رفتار مرتکب و به تبع آن ایجاد صلاحیت رسیدگی برای دادگاه انقلاب به‌عنوان یک مرجع اختصاصی می‌شود. بر این اساس پیش‌بینی صلاحیت دادگاه انقلاب برای رسیدگی به قاچاق سازمان یافته کالا و ارزش از دو سو متمایز می‌باشد. از یک سو صلاحیت عام شعب تعزیرات حکومتی در رسیدگی به بزه قاچاق کالا و ارزش و از سوی دیگر صلاحیت عام مراجع عمومی دادگستری (دادگاه‌های کیفری ۱ و ۲) در رسیدگی به جرایم با تخصیص مواجه شده است.

۳-۴- اختیارات و تکالیف ویژه برای ضابطان و کاشفان در رابطه با قاچاق سازمان یافته

به جهت پیچیدگی جرایم سازمان یافته، کشف این جرایم به اختیارات ویژه نیاز دارد. بر این اساس به‌موجب ماده ۳۸ قانون هرگاه در زمان کشف جرم قاچاق، دستگاه کشف یا دستگاه اجرایی مأمور وصول درآمدهای دولت بر مبنای قرائن و امارات موجود احراز نمایند یا احتمال قوی دهند که جرم قاچاق به نحو سازمان یافته واقع شده است، مکلف‌اند این موضوع را با ذکر قرائن و امارات مزبور برای انجام اقدامات قانونی به مقام قضایی اعلام نمایند؛ بنابراین با توجه به صلاحیت رسیدگی دادگاه انقلاب برای رسیدگی به قاچاق سازمان یافته دستگاه‌های کشف می‌بایست پرونده را برای رسیدگی به دادسرای مربوطه (و نه تعزیرات حکومتی) ارسال نمایند و البته بدیهی است که مرجع قضایی تکلیفی به تبعیت از دیدگاه دستگاه کشف نداشته و پس از بررسی، ممکن است قرار عدم صلاحیت به شایستگی شعب تعزیرات حکومتی صادر نماید.

البته ضروری است که در مرحله کشف جرم، معیارها و شاخص‌هایی تبیین شود تا سازمان کشف در صورت روبه‌رو شدن با این معیارها، توان خود را برای تشکیل یک پرونده قاچاق سازمان‌یافته متمرکز کند. در این راستا در ماده ۳۸ قانون از باب تمثیل «وسایل و تجهیزات مورد استفاده در ارتکاب جرم» و «حجم و یا ارزش کالای مکشوفه» به‌عنوان اماره‌ای برای احراز قاچاق سازمان‌یافته مطرح شده است. شعبه ۱۱ دیوان عالی کشور نیز در رأی شماره ۹۳۰۹۹۷۰۹۰۷۱۰۰۳۱۴ مورخ ۱۳۹۳/۰۳/۱۳ قرائنی از قبیل کمیت کالای مکشوفه، نوع کالا، محل پنهان کردن و نگهداری کالا و تعلق کالاها به ۳ الی ۴ نفر را موجب صدق قاچاق سازمان‌یافته دانسته و در نتیجه قرار عدم صلاحیت صادره از سوی دادسرا به شایستگی تعزیرات حکومتی را رد نمود.^(۷) علاوه بر این مواردی مانند وضعیت فردی که کالای قاچاق نزد وی کشف شده است و چگونگی ارتباط‌گیری فرد حامل کالای قاچاق با سایر افراد بر اساس نوع تجهیزات می‌تواند مد نظر قرار گیرد. (کلاه مال همدانی، ۱۳۹۶: ۱۲۸).

یکی دیگر از تدابیر افتراقی در حوزه قاچاق سازمان‌یافته به‌موجب ماده ۴۸ قانون پیش‌بینی تکلیف شناسایی و توقیف اموال متعلق به متهم در حدود جزای نقدی احتمالی است که البته در چند مورد دیگر نیز (قاچاق کالای ممنوع، حرفه‌ای و یا پرونده‌های باارزش کالای قاچاق مکشوفه بیش از یکصد میلیون ریال) این تکلیف پیش‌بینی شده است. بر این اساس مرجع رسیدگی (در خصوص قاچاق سازمان‌یافته دادسرای عمومی و انقلاب و دادگاه انقلاب) تکلیف به شناسایی و توقیف اموال متهمین در طول رسیدگی دارد و میزان اموال قابل توقیف نیز بسته به نوع کالا و ارزش آن معادل حداکثر جزای نقدی مقرر در قانون است. با توجه به ماهیت پیچیده قاچاق سازمان‌یافته و امکاناتی که گروه سازمان‌یافته برای خنثی نمودن تدابیر کیفری دارد (مانند زندان خواب‌ها)، این مقدره می‌تواند بستری برای افزایش ضریب وصول جزای نقدی در قاچاق سازمان‌یافته باشد.

یکی دیگر از تدابیر افتراقی جرم قاچاق سازمان‌یافته آن است که هرچند به‌موجب تبصره ماده ۵۰ مکرر ۱ قانون آرای برائت صادره از مراجع قضایی در خصوص پرونده‌های باارزش کمتر از دو میلیارد ریال قطعی بوده و از سوی دادستان، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، دستگاه کشف، ضابط، دستگاه مأمور وصول درآمدهای دولت و یا دادستان قابل‌اعتراض نیست، ولیکن در خصوص پرونده‌های قاچاق سازمان‌یافته (و نیز حرفه‌ای، کالای ممنوع، مستلزم حبس یا انفصال از خدمات دولتی) قابلیت تجدیدنظرخواهی یا اعتراض وجود دارد.

در اینجا لازم به ذکر است که به‌موجب ماده ۱۵ قانون «در کلیه مواردی که شرایط و ضوابط دادرسی در این قانون پیش‌بینی نشده است، مطابق قانون آیین دادرسی کیفری رفتار می‌شود». با توجه به اینکه در قانون آیین دادرسی کیفری نیز در مواردی مانند تبصره ماده ۴۸ (محدودیت در آزادی انتخاب وکیل) و ماده ۱۸۰ (امکان جلب پیش از احضار) مقررات ویژه‌ای برای جرایم سازمان‌یافته پیش‌بینی شده است، این موارد در خصوص قاچاق سازمان‌یافته کالا و ارز نیز جاری است که موضوع امکان جلب پیش از احضار در قسمت اخیر ماده ۶۳ اصلاحی سال ۱۴۰۰ نیز به‌صورت خاص تصریح شده است. علاوه بر این به‌موجب ماده اخیرالذکر در خصوص قاچاق سازمان‌یافته (و نیز در برخی موارد استثنایی دیگر) امکان صدور قرار بازداشت موقت وجود دارد و این در حالی است که مستنبط از تبصره ۲ ماده ۴۱ قانون شدیدترین قرار تأمینی قابل‌اعمال برای اتهام قاچاق در حالت عادی قرار وثیقه است.

۴- چالش‌های مقابله با قاچاق سازمان‌یافته

۴-۱- چالش‌های رسیدگی به پرونده‌های قاچاق سازمان‌یافته

با وجود حجم گسترده قاچاق ارتكابی و تدابیر افتراقی پیش‌بینی شده برای رسیدگی به پرونده‌های قاچاق سازمان‌یافته، با این حال در عمل تعداد پرونده‌هایی که تحت این عنوان رسیدگی می‌شود، بسیار محدود است و این در حالی است که میزان قاچاق وارداتی و صادراتی به کشور به وضوح حکایت از این دارد که این حجم از قاچاق بدون سازمان‌یافتگی قابلیت ارتكاب ندارد. در ادامه به اهم چالش‌های رسیدگی به پرونده‌های قاچاق سازمان‌یافته پرداخته می‌شود.

۴-۲- ابهام در مفهوم قاچاق کالا و ارز

واژه «قاچاق» در نظام حقوقی ایران دارای معانی مختلف است و در کاربردهای متنوع «موسع» و «مضيق» به کار رفته است. قاچاق در مفهوم مضيق، معادل قاچاق گمرکی (یا همان قاچاق کالا و یا ارز) است (الهام و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۱) و در مقابل قاچاق غیر گمرکی یا قاچاق کالای ممنوعه است. ملاحظه قوانین و مقررات نشان از آن دارد که قلمرو مفهومی شمول قاچاق بسیار متنوع و در عین حال بعضاً بسیار گسترده است، از این‌رو فهم درست از مفهوم قاچاق در کاربردهای مختلف آن توسط قانون می‌تواند نقش مهمی در تحلیل درست قوانین و مقررات داشته باشد. قانون‌گذار در بند الف ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز اصطلاح «قاچاق کالا و ارز» را تعریف نموده است، ولیکن تعارض‌های موجود در تعریف بر ابهام موجود در تعریف قاچاق کالا و ارز افزوده است. برخی بر این نظر می‌باشند که مطابق تعریف قانونی، عنوان قاچاق کالا و ارز، صراحتاً و منحصرأً وارد و یا خارج ساختن کالا و ارز را شامل می‌شود و بر این اساس با وجود اینکه رفتارهایی مانند حمل و نگهداری کالای قاچاق هم ممکن است به مانند قاچاق مجازات داشته باشند، ولیکن احکام قاچاق بر آنها جاری نخواهد بود (بهره‌مند بگ‌نظر، ۱۳۹۶: ۱۵۷ و ۱۵۸؛ اجتهادی، ۱۳۹۶: ۳۰ و ۳۱؛ خالقی، ۱۳۹۷: ۷۷؛ ثروتی بی‌نیاز و جعفری، ۱۳۹۹: ۴۲). البته در مقابل برخی دیگر بر این نظر هستند که در شرایط فعلی تعریف قاچاق صرفاً ناظر به مبادی ورودی و خروجی و مرزهای جغرافیایی نمی‌گردد، بلکه نگهداری و توزیع و حمل کالای فاقد مجوز قانونی در داخل کشور نیز قاچاق محسوب می‌شود (صفاری و دیگران، ۱۳۹۷: ۱). این ابهام و آثار مهم مترتب بر آن سبب شده است که هیئت عمومی دیوان عالی کشور در چند مورد سعی در تبیین قلمرو بزه قاچاق کالا و ارز نماید. هیئت عمومی دیوان عالی کشور در چند رأی وحدت رویه به این موضوع ورود نمود و تفسیر مضیقی از قاچاق ارائه داد. بر این اساس در رأی وحدت‌رویه شماره ۷۵۱ مورخ ۱۳۹۵/۰۵/۰۵ نگهداری تجهیزات دریافت از ماهواره و در ادامه در رأی وحدت‌رویه شماره ۸۰۹ مورخ ۱۴۰۰/۰۱/۱۷ نگهداری مشروبات الکلی قاچاق خارج از عنوان قاچاق دانسته شد. توسعه و تبعیت از مفهوم اخص از قاچاق سبب می‌شد که ارتكاب رفتارهایی مانند حمل، نگهداری، عرضه و فروش کالا و ارز قاچاق به نحو سازمان‌یافته از شمول مواد ۲۸ و ۲۹ قانون خارج شود و این امر در تعارض با روح حاکم بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در مقابله با بزه قاچاق می‌باشد. بالأخص که در بحث قاچاق سازمان‌یافته صرف ورود کالا به کشور غایت مرتکبین نیست و آنها در نهایت درصدد انتقال این کالاها به دیگران و کسب منفعت مالی از این طریق هستند و از این‌رو رفتارهایی مانند حمل، نگهداری و... جزو لوازم عرفی واردات غیرقانونی کالا به کشور هستند.

در اصلاحیه سال ۱۴۰۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز از یک‌سو در ماده ۶۳ اصلاحی تمامی احکام و قواعد عمومی مربوط به جرایم و تخلفات موضوع این قانون (به جز موارد خاص مقرر) مطابق قانون مجازات اسلامی دانسته شده است و علاوه بر این در تبصره ۵ ماده مذکور بسیاری از احکام، آثار و مجازات‌های قاچاق در مورد همه

جرایم و تخلفات موضوع این قانون (به استثنای یک مورد) لازم‌الاجرا دانسته شده است و نتیجه این امر آن است که ابهام در خصوص مفهوم قاچاق به قوت خود باقی است، ولیکن در عمل چون در بسیاری از موارد احکام قاچاق بر دیگر جرایم و تخلفات مقرر در قانون مذکور جاری است، در نتیجه اصولاً آنها نیز تابع سیاست کیفری مقرر برای قاچاق هستند. لیکن در خصوص موضوع بحث حاضر ابهام به قوت خود باقی است؛ چراکه به موجب تبصره ۴ ماده ۶۳ در صورتی که قاچاق به تنهایی، به نحو سازمان‌یافته ارتکاب یافته باشد، وفق مواد ۲۸ و ۲۹ این قانون عمل می‌شود، ولیکن در صورتی که دیگر جرایم یا تخلفات موضوع این قانون به تنهایی و یا با در نظر گرفتن دیگر جرایم یا تخلفات این قانون (و از جمله بزه قاچاق) به نحو سازمان‌یافته ارتکاب یافته باشد، هر یک از اعضای گروه سازمان‌یافته به حداکثر مجازات مقرر برای رفتار ارتكابی خود محکوم می‌شوند و در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد، نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می‌گردد. با توجه به تفاوت مجازات‌های مقرر در مواد ۲۸ و ۲۹ با مجازات‌های مقرر در تبصره ۴ ماده ۶۳ برای ارتکاب جرم یا تخلف در حالت سازمان‌یافته، بسته به اینکه رفتارهایی مانند حمل، نگهداری، عرضه و فروش کالا و یا ارز قاچاق مشمول عنوان قاچاق دانسته شود یا نه مستند قانونی آن متفاوت خواهد بود.

۴-۳- شتاب‌زدگی در رسیدگی به پرونده‌های قاچاق

جرایم اقتصادی از جمله جرایم پیچیده و حساس بوده و تعیین تکلیف پیرامون آنها نیاز به دقت و تیزبینی دارد؛ از این رو، در رسیدگی به این پرونده‌ها، از یک‌سو رسیدگی فوری قابل توجیه نیست، در همان حال، طولانی بودن رسیدگی که اقتضای یک رسیدگی عادلانه و دقیق است، خود فرصتی را برای انواع اقدامات نفوذگرانه از سوی مرتکبان جرایم اقتصادی فراهم می‌کند (مهدوی پور، ۱۳۹۰: ۲۵۶). یکی از موضوعات بسیار مورد تأکید قانون‌گذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز سرعت در رسیدگی و صدور حکم است. برخی از تکالیف مرتبط با اصل لزوم سرعت در رسیدگی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز عبارت‌اند از: تعیین مهلت یک ماهه برای صدور رأی نهایی (ماده ۴۵)، تعیین مهلت یک ماهه برای صدور رأی غیابی در پرونده‌های بی‌صاحب و صاحب متواری (ماده ۴۳)، عدول از صلاحیت ذاتی (قسمت انتهایی ماده ۴۴)، استثنای صریح پرونده‌های قاچاق از اعمال تکلیف موضوع ماده ۲۸ قانون آیین دادرسی مدنی (تبصره ماده ۴۴) و عدم امکان پذیرش اعتراض و رسیدگی به آرای صادره از شعب تعزیرات در مراجع قضایی و دیوان عدالت اداری (تبصره ۲ ماده ۵۰).

به موجب ماده ۴۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز «هرکدام از شعب دادرسی و دادگاه انقلاب اسلامی، تعزیرات حکومتی و شعب تجدیدنظر آنها ظرف یک ماه از زمان تحویل پرونده باید رسیدگی و رأی نهایی را صادر کنند، مگر مواردی که حسب نوع جرم یا تخلف و علل دیگر، تکمیل شدن تحقیقات نیاز به زمان بیشتری داشته باشد که در این صورت حسب مورد مرجع رسیدگی‌کننده موظف است علت تأخیر را به صورت مکتوب به مقام مافوق گزارش دهد. عدم ارسال این گزارش موجب محکومیت انتظامی تا درجه سه می‌گردد». این ماده متضمن دو تکلیف است: تکلیف نخست ناظر به رسیدگی و صدور رأی در مهلت یک ماه می‌باشد. در این ماده منظور از صدور رأی نهایی، صدور رأی مقتضی نهایی در همان مرحله از دادرسی است. تکلیف دوم ناظر به مواردی است که در مهلت مذکور امکان صدور رأی فراهم نشود که در این صورت مرجع رسیدگی‌کننده مکلف است علت تأخیر را به صورت مکتوب به مقام مافوق گزارش نماید و منظور از مقام مافوق، مقام مافوق اداری است. تعارض و تزامن موجود بین رسیدگی توأم با سرعت در خصوص بزه قاچاق کالا و ارز از یک‌سو و پیچیدگی‌ها و دشواری‌های کشف

بزه قاچاق کالا و ارز سازمان یافته از دیگر سو سبب شده است که در عمل تعداد پرونده های قاچاق سازمان یافته بسیار کم باشد.

در عمل تعداد بسیار محدودی از پرونده های متشکله توسط دستگاه های کاشف عنوان سازمان یافته دارد ولیکن در این موارد نیز عمدتاً مراجع قضایی به لحاظ عدم تحقق عناصر مربوط، کثرت کار و ... نظر بر غیر سازمان یافته بودن قاچاق داشته و با صدور قرار عدم صلاحیت، پرونده را به سازمان تعزیرات حکومتی ارسال می دارند (صفاری، اجتهادی، ۱۳۹۶: ۳۲۶ و ۳۲۷؛ امیری و محمدیان، ۱۳۹۷: ۱۲۶). با توجه به حکم مقرر در قسمت اخیر تبصره ماده ۴۴ قانون، در این موارد شعب سازمان تعزیرات حکومتی مکلف به رسیدگی می باشند و حق اختلاف در صلاحیت با مراجع قضایی را ندارند و نتیجه آن می شود که چه بسا رسیدگی به قاچاق سازمان یافته در صلاحیت شعب تعزیرات حکومتی قرار گیرد و در اینجا این سؤال مطرح می شود که در این موارد تکلیف شعبه تعزیرات حکومتی در مواجهه با پرونده قاچاق سازمان یافته چیست؟ در این خصوص نظریه مشورتی شماره ۹۵/۲۱۰/۴۷۸۸ مورخ ۱۳۹۵/۰۹/۱۵ دفتر امور حقوقی سازمان تعزیرات حکومتی بر این است که «... بر اساس قاعده اذن در شیء مستلزم اذن در لوازم آن است، در مواردی که قانون گذار از مقررات صلاحیت ذاتی عدول نموده است، اعطاء صلاحیت مستلزم تجویز اختیارات آن نیز می باشد و در صورتی که پس از انجام تحقیقات و رسیدگی توسط شعبه تعزیرات حکومتی اتهام منتسب به متهم، مستلزم حبس باشد این امر نافی صلاحیت شعبه تعزیرات حکومتی نبوده و با توجه به اینکه مجازات مقرر قانونی قابل تجزیه نمی باشد در پرونده های مستلزم مجازات حبس، مرجع رسیدگی کننده نمی تواند از اعمال مجازات حبس چشم پوشی نماید» (دفتر امور حقوقی سازمان تعزیرات حکومتی، ۱۳۹۷: ۱۲۳). این نظریه از جهت اعطای امکان صدور مجازات حبس و به صورت کلی امکان رسیدگی شعب تعزیرات به مصادیق جرم قاچاق کالا و ارز (و از جمله قاچاق سازمان یافته) متعاقب قرار عدم صلاحیت صادره از مراجع قضایی می تواند محل نقد جدی باشد و در این موارد چه بسا بتوان تشخیص مراجع قضایی را برای شعب تعزیرات حکومتی لازم الاتباع دانست و در این موارد شعب تعزیرات حکومتی می بایست بنا را بر غیر سازمان یافته بودن قاچاق گذاشته و بر این مبنا رأی صادر نمایند که البته نتیجه این دیدگاه نیز ممکن است نادیده انگاری وصف سازمان یافتگی قاچاق باشد.

۴-۴- ابهام در میزان جزای نقدی اشخاص مرتب در قاچاق سازمان یافته

ماهیت رفتارهای ارتكابی توسط اعضای گروه سازمان یافته ممکن است به صورت مشارکت و یا معاونت در ارتكاب بزه قاچاق کالا و ارز باشد. نکته مهمی که در خصوص مجازات مرتکبین قاچاق سازمان یافته وجود دارد آن است که با توجه به ظاهر مواد ۲۸ و ۲۹ قانون، در صورت تشکیل گروه مجرمانه، صرف نظر از نقش هر یک از مرتکبین (مشارکت و یا معاونت) هر یک بر اساس مجازات های مقرر در این مواد محکوم می شوند، ولیکن نکته مبهمی که وجود دارد در خصوص میزان جزای نقدی هر یک از اعضای گروه سازمان یافته می باشد. به موجب مواد ۲۸ و ۲۹ قانون، مرتکب قاچاق سازمان یافته حسب مورد به جزای نقدی مقرر در مواد ۱۸ و ۲۲ نیز محکوم می شود و ظاهر این مواد بر این است که هر یک از مرتکبین صرف نظر از نقش آنها در قاچاق سازمان یافته به جزای نقدی مقرر محکوم می شود. نتیجه این برداشت آن است که در عمل هر یک از مرتکبین بر اساس ارزش کل کالا و ارز موضوع قاچاق محکوم شوند که با توجه به امکان تبدیل جزای نقدی به حبس حداکثر تا ۱۵ سال می تواند زمینه اعمال مجازات های نامتناسب را فراهم نماید.

به موجب ماده ۶۶ قانون در بحث جزای نقدی مقرر برای مشارکت در بزه قاچاق، مرجع رسیدگی کننده سهم هر یک را شرکا را از کل جزای نقدی تعیین و به پرداخت آن محکوم می نماید. هر چند مقرر اخیر نیز دارای ابهامات بسیاری است ولی اجمالاً نظر به تسهیم جزای نقدی نسبی مقرر بین شرکا دارد. شاید بتوان این سیاست را در خصوص قاچاق سازمان یافته نیز اتخاذ نمود و آن دسته از اعضای گروه سازمان یافته که نقش شان در قالب شرکت باشد را بر اساس ماده ۶۶ به جزای نقدی محکوم نمود که البته در این حالت دیگر امکان اعمال جزای نقدی در خصوص اعضایی که نقش معاونت را ایفا نموده اند وجود نخواهد داشت.

برآمد

با توجه به شیوع گسترده قاچاق کالا و ارز در کشور و مقایسه حجم قاچاق ارتكابی با میزان صادرات و واردات قانونی کالا و آثار اقتصادی و غیراقتصادی سوء این پدیده، تردیدی در ضرورت مقابله افتراقی با این بزه به عنوان یک بزه اقتصادی وجود ندارد، ولیکن ارتكاب این بزه به شیوه سازمان یافته می تواند بر دامنه این آسیب ها بیفزاید. آمیختگی قاچاق سازمان یافته با جرایم دیگر نظیر جرایم مرتبط با فساد اداری (مانند رشاء و ارتشاء) و جرایم مالی (مانند پولشویی) ضرورت پاسخ دهی افتراقی به این جرم را مضاعف می نماید ... هر چند قانون گذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز با پیش بینی سازوکارهای افتراقی در حوزه سیاست کیفری شکلی و ماهوی سعی در متناسب سازی سیاست کیفری با ماهیت قاچاق سازمان یافته داشته است، ولیکن در عمل این سیاست کیفری تفنینی چندان در عرصه سیاست کیفری اجرایی و قضایی نمود نداشته است؛ و این در حالی است که در عمل تشکیل پرونده و رسیدگی به آن تحت عنوان قاچاق سازمان یافته بسیار به ندرت رخ می دهد. این امر ریشه در عوامل متعددی چون عدم تبیین درست مفهوم قاچاق سازمان یافته برای دستگاه های کاشف و مراجع رسیدگی کننده، عدم تبیین کافی قرائن موجب ظن ارتكاب قاچاق سازمان یافته در قانون، عدم اهتمام دستگاه های کاشف و مراجع رسیدگی کننده برای شناسایی ابعاد پنهان پرونده های قاچاق و شتاب زدگی مراجع رسیدگی کننده در رسیدگی به پرونده های قاچاق به جهت محدودیت های زمانی مقرر در قانون می باشد. علاوه بر مشکلات مذکور، وجود ابهامات متعدد در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز بر ناکارآمدی سیاست کیفری مقابله با قاچاق سازمان یافته کالا و ارز افزوده است. در این راستا ضرورت اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز بالأخص در مواردی مانند رفع ابهام از قلمرو مفهومی قاچاق کالا و ارز و شمول آن بر رفتارهایی مانند حمل، نگهداری، عرضه و فروش و... نحوه تعیین جزای نقدی مرتکبین در قاچاق سازمان یافته و... وجود دارد.

پی نوشت ها

۱ . Edwin Hardin Sutherland

۲- Principles of Criminology

۳- The United Nations Convention against Transnational Organized Crime (The Palermo - Convention) ۲۰۰۰

لازم به ذکر است که کشور ایران این کنوانسیون را امضاء کرده، ولی تاکنون به آن ملحق نشده است.
۴- بند «س» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز: «قاچاق سازمان یافته: جرمی است که با برنامه ریزی و هدایت گروهی و تقسیم کار توسط یک گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتكاب جرم قاچاق، تشکیل یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتكاب جرم قاچاق منحرف شده است صورت می گیرد». البته

باید توجه داشت که هرچند در صدر تعریف به «جرم» اشاره شده است، ولیکن با توجه به معرف که قاچاق سازمان یافته می‌باشد، این عبارت را باید حمل بر بزه قاچاق نمود.

۵ - Structured Group

۶- البته در این خصوص برخی بر این نظر می‌باشند که این موارد اساساً ممنوع بوده و در نتیجه تابع احکام مقرر برای قاچاق کالای ممنوع هستند. در صورت پذیرش این دیدگاه که البته برخلاف ظاهر مواد ۲۵، ۲۶ و ۲۷ قانون می‌باشد، حداقل در خصوص موضوع بحث حاضر ابهام برطرف شده و حالت ارتکاب به نحو سازمان یافته موضوع مشمول ماده ۲۸ می‌شود. اداره کل حقوقی قوه قضاییه در نظریه شماره ۷/۹۴/۱۹۲۳ مورخ ۱۳۹۴/۰۷/۱۲ مطلق بزه‌های مقرر در مواد ۲۵ و ۲۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز را به جهت ممنوع بودن در صلاحیت دادگاه انقلاب دانسته است.

۷- ۱. <https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/۳۷۷۸>

فهرست منابع

- ۱- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد ۳، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۳
- ۲- امیری، مهدی، محمدیان، مریم، «جرایم سازمان یافته در مناطق آزاد تجاری»، فصلنامه کارآگاه، شماره ۴۲، ۱۳۹۷
- ۳- الهام، غلامحسین و دیگران، «چالش‌های تعریف جرم قاچاق در نظام حقوقی ایران»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۶۸، ۱۳۹۳
- ۴- الهام، غلامحسین و محسن برهانی، درآمدی بر حقوق جزای عمومی: واکنش در برابر جرم، جلد ۲، تهران: میزان، چاپ ۲، ۱۳۹۳
- ۵- بهره‌مندبگ‌نظر، حمید، آسیب‌شناسی قوانین مربوط به جرایم اقتصادی در نظام حقوقی ایران، جلد ۱، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۶
- ۶- توجهی، عبدالعلی، آسیب‌شناسی قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، جلد ۴، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۶
- ۷- ثالث مؤیدی، احمدعلی و دیگران، «مبانی مسئولیت کیفری در جرم قاچاق سازمان یافته مبتنی بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز»، فصلنامه کارآگاه، شماره ۴۳، ۱۳۹۷
- ۸- ثالث مؤیدی، احمدعلی، ویژگی سازمان یافتگی در جرم قاچاق کالا و ارز با تأکید بر حقوق ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تابستان ۱۳۹۴
- ۹- ثروتی بی‌نیاز، مرتضی، جعفری، فریدون، «بررسی صلاحیت رسیدگی به بزه قاچاق ارز در حقوق ایران»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۴۳، ۱۳۹۹
- ۱۰- حبیبی مجنده، محمد، شرحی فشرده بر کنوانسیون پالمو (مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی)، جلد ۱، تهران: شهر دانش، ۱۳۹۸
- ۱۱- خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، جلد ۲، تهران: شهر دانش، چاپ ۳۸، ۱۳۹۷

- ۱۲- دفتر امور حقوقی سازمان تعزیرات حکومتی، مجموعه نظریه‌های مشورتی دفتر امور حقوقی سازمان تعزیرات حکومتی، تهران: میزان، چاپ ۲، ۱۳۹۷
- ۱۳- رحمانی فرد، محسن، تحلیل سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال قاچاق کالا و ارز در پرتو سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران، رساله دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، تهران: دانشگاه عدالت، ۱۳۹۷
- ۱۴- رستمی غازانی، امید، «پاسخ‌دهی به اشخاص حقوقی در بزه قاچاق کالا و ارز»، دومه‌نامه اقتصاد پنهان، شماره ۲۱، ۱۳۹۹
- ۱۵- رستمی غازانی، امید، رحمانی فرد، محسن، «سیاست کیفری افتراقی در قبال قاچاق کالا و ارز سازمان یافته ایران»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۱۱۶، ۱۴۰۰
- ۱۶- رضوانی، سودابه، دریانورد، سیده وحیده، لزوم اتخاذ سیاست جنایی افتراقی در مقابله با قاچاق سازمان یافته کالا و ارز، دو فصلنامه بررسی‌های حقوقی، شماره ۳، ۱۳۹۱
- ۱۷- رضوی فرد، بهزاد، جرم سازمان یافته در: جمعی از نویسندگان، دانشنامه علوم جنایی اقتصادی، تهران: میزان، چاپ ۱، ۱۳۹۶
- ۱۸- سلیمانی، حمید و دیگران، فصلنامه جستارهای فقهی و تحلیل جرم سازمان یافته از دریچه فقه، ۱۳۹۶
- ۱۹- سلیمی، صادق، جنایات سازمان یافته فراملی در کنوانسیون پالمو و آثار آن، جلسه حقوقی نشریه دفتر خدمات بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۹، پاییز ۱۳۸۲
- ۲۰- شمس ناتری، محمدابراهیم، بررسی سیاست کیفری ایران در قبال جرایم سازمان یافته با رویکرد به حقوق جزای بین‌المللی، رساله دکترای، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، زمستان ۱۳۸۰
- ۲۱- شمس ناتری، محمدابراهیم، جرایم سازمان یافته، مجله فقه و حقوق، شماره ۱، تابستان ۱۳۸۳
- ۲۲- صفاری، علی و دیگران، بزه قاچاق کالا و ارز در مقررات موضوعه، تهران: روزنامه رسمی، چاپ ۱، ۱۳۹۷
- ۲۳- صفاری، علی، اجتهادی، سید عبدالمجید، سیاست کیفری افتراقی در قبال قاچاق کالای سلامت‌محور، فصلنامه پژوهش دانش اجتماعی، شماره ۲، ۱۳۹۶
- ۲۴- صفایی، سید حسین، قواعد عمومی قراردادها، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۸۹
- ۲۵- عمید، حسن، فرهنگ عمید، جلد ۲، تهران: امیرکبیر، چاپ ۳، ۱۳۶۰
- ۲۶- کاتوزیان، ناصر، اموال و مالکیت، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۳
- ۲۷- کلاه مال همدانی، احمد، «پارادایم قاچاق سازمان یافته و حرفه‌ای کالا و ارز: پیشگیری و مقابله با آن»، فصلنامه اقتصاد پنهان، شماره‌های ۴ و ۵، ۱۳۹۶
- ۲۸- معظمی، شهلا، جرم سازمان یافته و راهکارهای مقابله با آن، تهران: انتشارات دادگستر، ۱۳۸۴
- ۲۹- معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: انتشارات گلی، ۱۳۸۵
- ۳۰- مهدوی پور، اعظم، سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی، تهران: میزان، چ اول، ۱۳۹۰
- ۳۱- میر محمدصادقی، حسین، جرایم علیه اموال و مالکیت، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۹۳

- ۳۱- میرمحمدصادقی، حسین، عدومی‌زاده، محمدرضا، «قاچاق سازمان یافته کالا در حقوق کیفری ایران»،
دو فصلنامه آموزه‌های حقوقی گواه، شماره ۷، ۱۳۹۷
- ۳۲- نجفی ابرندآبادی، علی حسین و دیگران، «جرم سازمان یافته در جرم‌شناسی و حقوق جزا»، فصلنامه
مدرس علوم انسانی، شماره ۴، ۱۳۷۹